

(Élet)korszerű helyismereti – helytörténeti kiadványok élményközpontú használata az oktatásban

© **BŐSZÉNÉ SZATMÁRI-NAGY Anikó**
aniko.boszene@gmail.com

Helyismereti-helytörténeti kiadványok az oktatásban

A helyismeret-helytörténet iskolai megjelenését felgyorsította az a tanterv-felfogás, mely a „nemzeti” szint „helyi” értelmezését szorgalmazta. Különböző tantervi megoldásokat rendre tankönyvi megoldások is követtek. A helyismeret-helytörténet igen sok szempontból más konstrukciójú tudás, mint a „nemzeti kánonba” foglalt. Szubjektívebb, mobilabb, a laikusok számára megközelíthetőbb stb. Ez jellegzetes kihívás a tananyagok készítői számára. Új didaktikai megközelítések szükségesek (Karlovitc, 2001).

A felteendő kérdés: Hogyan segítik az élményközpontú tanulást azok a helyismereti–helytörténeti kiadványok, amelyeket három város nevelési-oktatási intézményei segédanyagként használnak az oktatásban? A tananyag-tankönyvfejlesztésben szerzett tapasztalataim alapján kívánok elemzést adni. Jellegzetes, hogy az elemzés tárgyát képező munkafüzetek és könyvek azonos koncepció alapján, önkormányzati megrendelésekre készültek. A négy korosztálynak szóló kiadványok koncepciója más városra is adaptálható.

A munkafüzetekben és a könyvekben is számtalan feladat szerepel, ezzel ötlettárként is segítik a pedagógusok munkáját. A feladatrendszerekben például kreatív írás, tanulóra méretezett kutatás, forráselemzés, helyszíni séta, drámapedagógiai rekonstrukciók szerepelnek.

Az óvodás foglalkoztató füzet témakörei úgy épülnek fel, hogy az óvodák nevelési programjába illeszthetők legyenek. Beválnak mondható: az évkör szerinti elrendezés. Hasonlóképp az újfolklorizmus eredményei nyomán az általános iskolák alsó tagozatosainak szánt munkafüzet folklorisztikus keretben mutatja be a település objektumait, közösségeit, társadalmát.

A felső tagozatos és a középiskolás diákok által használt könyvek a történelem menetét követik, így a helytörténet a köztörténettel párhuzamosan tanítható. A feltett kérdésre a válasz a kiadványok használatának gyakorlati tapasztalatai alapján adható meg.

Az óvodások és kisiskolások a város természeti és épített környezetével, néphagyományaival ismerkedve játékokon, meséken, verseken, dalokon, kézműves tevékenységen keresztül élhetik meg a valóságban és a színes képeken látottakat.

A 10-14 éves korosztálynak és a középiskolásoknak készült könyvek a helytörténet, a történelem, valamint az irodalom és a művészeti tárgyak tanításában is használhatók. A feladatokban dráma, vizualitás, zene, kézművesség is teret kapott. A könyvek anyagát kiegészítő olvasmányok, szemelvények gazdagítják. Az ifjabb korosztályt inkább a konkrét gondolkodás jellemzi, s az élményszerű történetek révén ismerik meg legjobban a történelmi tényeket. Az idősebbek számára a képszerű megjelenítés mellett az elvont gondolkodás fejlesztésére is lehetőséget adnak a szemelvények.

A kötetek lényegi összetevője a gazdag, színes képanyag, amely a szöveg ismeretében értelmezhető. A munkafüzetek és könyvek használata során fogalmazták meg pedagógusok, hogy ezek elsősorban interaktív kiadványokként használhatók. A prezentációban kísérletet teszek beválás-vizsgálatra, hatáselemzésre, eredményvizsgálatra is a könyvet használó pedagógusokkal készített interjúk alapján, melyeket példákkal illusztrálok.

A törökszentmiklósi tankönyvcsalád

Törökszentmiklós Város Önkormányzata négy korosztálynak szóló tankönyvcsaládot jelentetett meg pályázati támogatással. Ezeket a kiadványokat 2012 szeptembere óta segédanyagként használják a helyismeret–helytörténet tanításához a település minden nevelési-oktatási intézményében.

A törökszentmiklósi foglalkoztató füzet óvodásoknak

Az óvodásoknak szóló helyismereti foglalkoztató füzet (Böszéné, 2012a) tíz séta keretében ismerteti meg a gyerekekkel a város természeti és épített környezetét. A kiadványt az óvodások három éven át használhatják. Az ifjabbak számára két éven keresztül elégséges, ha a gazdag képanyagot tanulmányozzák, megerősítve így a sétákon látottakat. A harmadik évben a „nagyok” már megoldhatják a képekhez kapcsolódó feladatokat is, melyek az iskolaérettség mérésére is alkalmasak. A képek és feladatok mellett javasolt tevékenységek is szerepelnek minden hónap témafeldolgozásánál, mint pl. mese kitalálása és eljátszása, kézműves foglalkozás, rajz, verstanulás, játékok, dalos játékok, dalok.

Példa a foglalkoztató füzet használatára. A decemberi séták keretében a város templomait látogatták meg a gyerekek. A Római Katolikus Főtemplomban felfedezhették a kunrózsás mintával kivarrt oltárterítőt, a Református Templomban pedig a keresztszemes hímzést. Ezek a motívumok egymást váltva díszítik a foglalkoztató füzet lapjait. A decemberi séta képeihez a következő feladat kapcsolódik, amit a nagycsoportosok oldottak meg:

– *Hol láttad a képeken látható mintákat? Kösd össze a templom képével!*

Az óvónők véleménye szerint a foglalkoztató füzetre jellemző a témák sokoldalú, játékos megközelítése. Használata során az óvónőknek lehetősége van a saját tempóban történő feldolgozásra, a csoportjuk fejlettségi szintjéhez alkalmazkodó, rugalmas feladatadásra. A füzet a gazdag képanyaggal – minden feladatmegoldás nélkül – pusztán nézegetéssel is képet ad a településről, esztétikuma feladatok nélkül is ízlésformáló.

Helytörténeti munkafüzet a törökszentmiklósi általános iskolák alsó tagozatos tanulói részére

Az általános iskolák alsó tagozatos tanulói részére készült helytörténeti munkafüzet (Böszéné, 2012b) Törökszentmiklós és környékének néphagyományait dolgozza fel, bevezető olvasmányai emellett bemutatják a város természeti környezetét, régi

épületeit, szobrait, és a település rövid történetét. A kiadvány hónapról hónapra haladva sorra veszi a jellemző gazdasági munkákat, a jeles napokat, népszokásokat, megismerteti a hónaphoz köthető eseménnyel, mesterséggel, népművészeti alkotásokkal, népmesékkel, népi játékokkal, népdalokkal, közmondásokkal, szólásokkal, találós kérdésekkel. A munkafüzetet a gyerekek négy éven át használják. A 6-9 éves korosztály számára – a bevezető módszertani ajánlásában – javasolt feladatok témái elsősorban a népmesék, népdalok, népi gyermekjátékok, a szokásokhoz fűződő dramatikus játékok, valamint a népművészeti motívumok és a kézművesség. A szellemi és tárgyi néprajz alsóbb osztályokban megszerzett ismereteit a 10 éves korcsoport az olvasmányokkal továbbépítheti, illetve a megszerzett tudást újrendezheti (Ágh, 1993).

A törökszentmiklósi iskolákban olvasás, környezetismeret, technika, rajz és ének órákon használják a munkafüzeteket. A tanítónők beszámolója szerint a gyerekek örömmel fedezték fel a képeken iskolájukat, volt óvodájukat, a város épületeit, szobrait.

A szeptember hónap eseményéhez kapcsolódó feladatok alapján vásárt rendeztek, a „portékákat” maguk készítették el. Vásári kikiáltó szövegeket találtak ki. Az aranyszörű bárány című népmeséről képsorozatot készítettek, és mint vásári képmutogatók előadták a mesét. Lelkesen játszották a munkafüzetből megismert Törökszentmiklóson gyűjtött gyerekjátékokat, népszokásokat. A képeken látott, majd a múzeumban tanulmányozott ostort, csuhé- és csutkafigurákat maguk is elkészítették.

Negyedik osztályban gyakran használták a munkafüzetet olvasás órákon is. A Szent Mihály havánál megismert hagyományápolást, a szilvalekvár főzését régi recept alapján összehasonlították az olvasókönyv Szilvalekvár főzése című szövegével. Mindszent havánál a szüretéről, szüreti felvonulásról olvasottakkal kiegészítették a Szőlőszüret című olvasmány ismeretanyagát. Szent András havának eseményét a disznóvágást és a hozzá fűződő népszokást a Disznótor című olvasmánnyal vetették össze.

A tanítónők véleménye, hogy a helytörténeti munkafüzet használata során a játékok és manuális tevékenységek oldják az írás és olvasás feszítettebb tempójú óráit. A játék örömeinek segítségével könnyebb a néprajzra figyelés kialakítása is. A Törökszentmiklóshoz és lakóihoz köthető képanyag tanulmányozása motiváló hatású, az olvasmányok iránt is nagyobb érdeklődést vált ki.

Helytörténeti kiadványok az általános iskolák felső tagozatos tanulóinak és középiskolásoknak

A törökszentmiklósi helytörténeti tankönyvcsalád harmadik tagja az általános iskolák felső tagozatos tanulóinak, negyedik tagja pedig a középiskolásoknak szóló könyv. Ezen kiadványok szakmai, pedagógiai, arculatbeli megoldásai megegyeznek a veszprémi általános iskolákban, illetve az esztergomi középiskolákban használt helytörténeti tankönyvekével. A két különböző korosztálynak szánt kiadvány felépítése megegyezik. Mindkét korcsoportnak szóló könyv fejezetei az időrendet követik. A fejezetek első része röviden, a lényegét kiemelve bemutatja az adott kort. Azt is mondhatjuk, hogy ez a törzsanyag. Az egyes alcímek alatt rövid áttekintést kapunk egy-egy korszak legfontosabb eseményeiről, a társadalomban, közigazgatásban, gazdaságban, kulturális életben bekövetkezett változásokról.

A középiskolás könyv használatával a történelmi folyamatokat végigkísérve, egy-egy jelentős helyi eseményt kiemelve megismerhetik a diákok a település mellett a város környékének is a történetét.

A törzsanyagot minden fejezetben az irodalomajánlás követi. A felsős könyvben ezután kérdések, feladatok következnek, a középiskolás könyvben pedig tudáspróba, és gondolkodtató kérdések, feladatok.

A fejezetek második részében a felsős könyvben kiegészítő olvasmányok, a középiskolás könyvben szemelvények segítik az adott korszak megismerését, megértését. Ezekhez az olvasmányokhoz is kérdések, feladatok kapcsolódnak.

A könyvek végén találunk időrendi áttekintést, személynévmutatót, a középiskolás könyv végén helységnévmutatót is. A kötetek gazdag képanyagában szerepelnek fotók, ábrák, térképek, táblázatok.

A törökszentmiklósi helytörténeti tankönyvek

A törökszentmiklósi általános iskolák felső tagozatos tanulóinak és a középiskolásoknak készült helytörténeti tankönyvekről (Bőszéné et al., 2012a, 2012b) a tanárok véleménye, hogy a könyvek felépítése az egyszerű használhatóságot szolgálja, az áttekinthetőséget állandó elemek és ikonok segítik. A fejezetkezdő oldalakon szédíszként megjelenő képmontázs utal az adott fejezet tartalmára. A fejezetek megismerése után a diákok szívesen írnak történeteket az adott korról a képmontázs alapján.

A különböző fejezeteket más-más színű szélcsík jelzi, melyen megjelennek a különböző ikonok, amelyek fontos helyszínek – múzeum, könyvtár, templom, emléktábla – felkeresését ajánlják, szómagyarázatra hívják fel a figyelmet. Az állandó elemeket, az irodalomajánlást, a kérdéseket, feladatokat és a kiegészítő olvasmányokat is jelzik ikonok.

A tanulóknak élményt jelent, hogy a könyvben olvasottak alapján a helyszíneket felkeresve oldják meg a feladatokat. A kérdések, feladatok a megértést segítik, vagy továbbgondolásra, utánajárásra ösztönöznek, vitát indukálnak. A kiegészítő olvasmányok, szemelvények és a hozzájuk kapcsolódó feladatok lehetőséget adnak a diákok terhelhetőségének, érdeklődésének figyelembevételére. A feladatokban megjelenő dráma, kézművesség örömteli tevékenységet jelent a gyerekeknek.

Ilyen például az általános iskolás könyvben a település kialakulásáról szóló kiegészítő olvasmányhoz kapcsolódó feladat:

– „*Védőszentünk, Nicholas tiszteletére ezen a helyen Isten házát fölépítjük. Szent Miklós temploma mellett a szentmiklósiak élnek ezentúl.*” (Darvasi, 1999)
Folytassátok az idézettel kezdődő jelenetet! Úgy kanyarítsátok a cselekményt, hogy áldozatok árán a feladat teljesül. Vagy a terv akadjon el valami miatt!

A szentmiklósi palánkvár leírásának és ábrázolásainak megismerését követően pedig az egyik feladat makett készítése a várról.

A középiskolás könyvben minden fejezet mottóval kezdődik, ami az adott korszakra jellemző idézet. Például az őskorról szóló fejezet szemelvényei között szerepel Illyés Gyula Kúnhalmok című költeménye, a mottó pedig ennek a versnek a részlete. Így nyílik lehetőséget a mű irodalmi feldolgozására is. Népszerűek a témához kapcsolódó következő feladatok:

– Képzeljétek el, hogy régész, biológus és környezetvédő szakemberek vagytok! Nézzetek utána a szakterületeknek megfelelően, hogy miért

értékesek a kunhalmok! Készítsetek szórólapot, amelyen felhívjátok a környékbeli földtulajdonosok figyelmét, hogy miért kell óvnunk a kunhalmokat! – Képzeljétek el, hogy filmforgatócsoport tagjai vagytok! Dokumentumfilmet készítenek a Spektrum Televízióknak térségünk kunhalmairól. Tervezzétek meg a film néhány kockáját! Készítsetek filmforgatókönyvet! A narrátor szövegét írjátok a képhez!

A veszprémi helytörténeti tankönyv

Veszprém általános iskoláiban 2008 óta használják a felső tagozaton a helytörténeti tankönyvet (Bószéné, 2008). A megyei múzeum és könyvtár, illetve a városi önkormányzat a helyi televízióval évről évre szervez helytörténeti vetélkedőket az iskolásoknak a könyv alapján. Az elmúlt tanév során 650 gyerek vett részt azon a vetélkedőn, melynek feladatait és a könyv alapján készült filmeket a város honlapján kísérhették figyelemmel a gyerekek.

A tanárok véleménye, hogy a helytörténeti tankönyv segítségével komplex, sokszínű tevékenykedésre nyílik lehetőség. A feszített tanórai munkába azonban nehéz beilleszteni a könyv anyagának feldolgozását, ezért a diákok zömmel otthoni feladatként foglalkoznak a város történetével, és erről óra elején beszámolnak. A legeredményesebben tanórán kívüli formában, például helytörténeti szakkörben használják a könyvet. Ennek hátránya, hogy csak az önkéntes jelentkezőket vonja be a tevékenységi körbe, előnye viszont, hogy minden résztvevőnek sikerélményt ígér (Kováts, 2010).

A több szaktárgyat integráló komplexitásra példa az a tanórán kívüli foglalkozás, amelynek témája Vetési Albert veszprémi püspök kora volt. A gyerekek a helytörténeti könyv kiegészítő olvasmányából megismerték Vetési Albert diplomáciai tevékenységét és Beatrix királyné megkoronázásának történetét. A képek közül tanulmányozták a koronázásról készült illusztrációt, illetve egy iniciáléval díszített könyvlap és a Vetési miseruha fotóját. Az utóbbi kettőt a veszprémi érseki könyvtárban és az Egyházmegyei Gyűjteményben is megnézték. A könyv feladatai közül a következőket oldották meg:

- Írjátok levelet Vetési Albertnek, melyet a velencei köztársaságban teljesített diplomáciai szolgálata során kap meg! Utasítsátok arra, hogy kísérőivel együtt csatlakozzanak a királyi küldöttséghez, és kössék meg Nápolyban Beatrix és Mátyás jelképes esküvőjét!
- Alkalmazzatok leveletekben díszítést! A kész levelet viaszpecséttel zárjátok le! Tervezzétek meg, és készítsétek el a pecsétet!...
- Készítsétek el a Vetési-kazula másolatát papírból!
- Az illusztráció segítségével mondjátok el, hogyan történt Beatrix koronázási szertartása! Játsszátok el a koronázást!
- Alkossátok meg Vetési Albert naplójának azt a jegyzetét, ami életének nagy eseményéről, Beatrik királyné megkoronázásáról szól!
- Keressétek meg a könyvtár zeneműtárában a Mátyás király udvarának zenéje című CD-t vagy más reneszánsz zenét, és hallgassátok meg!
- Képzeljétek el, hogyan ünnepelhették meg Beatrix megkoronázását Mátyás udvarában! Vegyetek részt a reneszánsz táncban!...

Az esztergomi helytörténeti tankönyv

Esztergom Város Önkormányzatának megbízásából olyan középiskolás tankönyv született, amely Esztergom vármegye településeinek történetét dolgozza fel, lehetőség szerint bemutatva az egykor a történeti vármegyében összetartozó, majd a történelem viharaiiban kettészakított, ma pedig az Ister-Granum Eurorégióban ismét egymásra találó területeket (Bőszéné, Gergely & Peragovics, 2011).

A kiadványt használó tanárok véleménye, hogy a könyv számos módon kapcsolódik a magyar köztörténehez. A fejezetek tagolása, a leckék szövege, a szemelvények segítenek abban, hogy diáknak, tanárnak könnyű legyen eligazodni a korszakok közt, a kicsiben a nagyot megtalálni, vagy országos események, folyamatok helyi szintű lecsapódását megfigyelni.

Mivel lehetetlen egy ekkora terület minden településének történetét párhuzamosan bemutatni, nem kezelhető a könyv hagyományos tankönyvként. Minden korban a legfontosabb, legérdekesebb momentumokat célszerű kiemelni. A tanárnak szelektálnia kell a leckéken belül megjelenő témák közt. Ennek alapja, hogy saját települése miként jelenik meg az adott fejezetben, illetve milyen személyes közül van a diákoknak az ott tárgyalt eseményekhez. Más oldalról viszont még ezt az anyagot is ki lehet egészíteni. A 20. századi anyagokkal kapcsolatban helyet kap a még élő emlékezet gyűjtése, rögzítése, mint ahogy a könyv is többször közöl még élő személyektől visszaemlékezéseket (Bánki, 2012).

Komoly motiváló ereje van a személyes sorsok megjelenésének a könyvben. Aktív megismerésre, problémák önálló felvetésére sarkallja a diákokat. Például a szemelvényekben a csehszlovákiai deportálásról és a málenkij robotról visszaemlékezéseket olvastak, megismertek részletet a dorogi németek tiltakozó leveléből, amit a magyar királyi belügyminiszterhez írtak a magyarországi SS-toborzás ellen, illetve a máriahalmi lakosság kérelmét a németek kitelepítése ellen. Csapatokat hoztak létre a tanulók, az 1. a csehszlovákiai kitelepítésekkel foglalkozott, a 2. a málenkij robottal, a 3. a németek kitelepítésével. A könyv vonatkozó anyagait dolgozták föl a csapatok. Beszámolót készítettek és vitát rendeztek. Összehasonlították a szenvedő, jogfosztott, vagyontól, sőt élettől megfosztott emberek sorsát.

Összegzés

A tapasztalatok alapján elmondható, hogy a kiadványok képanyaga, feladatrendszer, szemelvényei sok segítséget nyújtanak a pedagógusoknak, és ötleteket adnak az élményközpontú használatához. A legtöbbször felvetődő probléma az időhiány.

Irodalomjegyzék

- ÁGH Zsófia (1993): *Útmutató a tárgyi és a szellemi néprajz tanításához*. Budapest: Tárogató.
- BÁNKI István (2012): *Emlékezet, megemlékezés – elbeszélte történelem („oral history”) az iskolában*. www.tte.hu/media/pdf/35-banki-emlekezet.pdf [2012.12.14.]
- BŐSZÉNÉ SZATMÁRI-NAGY Anikó, CSŐKE Tibor, GALSI Zoltán, & HÉJA László (2012a): *„Őrizzük tehát, gyűjtsük össze emlékeinket”. Törökszentmiklós története a kezdetektől napjainkig*. Törökszentmiklós: Törökszentmiklós Város Önkormányzata.
- BŐSZÉNÉ SZATMÁRI-NAGY Anikó, CSŐKE Tibor, GALSI Zoltán, & HÉJA László (2012b): *„A Tiszavölgyben tömérdek a lappangó kincs”. Törökszentmiklós és térsége a kezdetektől napjainkig*. Törökszentmiklós: Törökszentmiklós Város Önkormányzata.
- BŐSZÉNÉ SZATMÁRI-NAGY Anikó (2008): *„A tudományosság és kultúra bölcsője”. Veszprém város története a kezdetektől napjainkig*. Veszprém: Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata; Művészetek Háza.
- BŐSZÉNÉ SZATMÁRI-NAGY Anikó (2012a): *Törökszentmiklós, a mesélő város. Foglalkoztató füzet óvodásoknak*. Törökszentmiklós: Törökszentmiklós Város Önkormányzata.
- BŐSZÉNÉ SZATMÁRI-NAGY Anikó (2012b): *Törökszentmiklós, a hagyományok birodalma. Helytörténeti munkafüzet az általános iskolák alsó tagozatos tanulóinak*. Törökszentmiklós: Törökszentmiklós Város Önkormányzata.
- BŐSZÉNÉ SZATMÁRI-NAGY Anikó, Gergely Endre, & Peragovics Ferenc (2011): *„Múltunk határok nélkül”. Esztergom és környéke a kezdetektől az Ister-Granum Eurorégióig*. Esztergom: Szerzői kiadás.
- DARVASI László (1999): *A könnyemutatványosok legendája*. Pécs: Jelenkor.
- KARLOVITZ János (2001): *Tankönyv – elmélet és gyakorlat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- KOVÁTS Dániel (2010): A honismeret tanórán és iskolán kívüli lehetőségei, formái. *Honismeret*, Különszám, 149-152.